

«Sosiologiya» Fənni Üzrə Kollokvium
Suallarının Cavabları

Sıra №	
1	Sosiologiya elminin meydana gəldiyi tarixi şərait «Sosiologiya» anlayışı latın dilində «societas» (cəmiyyət) və yunanca «loqos» (söz, təlim) sözlərinin birləşməsindən meydana gələrək ən ümumi mənada cəmiyyət haqqında elm deməkdir. Bəşər tarixinin bütün mərhələlərində insanların yaşayıb, fəaliyyət göstərdikləri cəmiyyətin dərk edilməsinə və ona münasibət göstərilməsinə tələbatı təbiidir. Cəmiyyətin inkişafına, siyasətə, əxlaqa, elmə, dinə və incəsənətə dair maraqlı və orijinal fikirlər qədim Hind, Çin və yunan filosofları, orta əsrlərin və Yeni dövrün mütəfəkkirləri tərəfindən irəli sürülmüşdür. Buna görə də keçmiş dövrün hər bir böyük mütəfəkkiri özünün fəlsəfi sistemi çərçivəsində eyni zamanda öz ictimai baxışlarını da əks etdirmişdir. Müstəqil elm sahəsi kimi isə Sosiologiya XIX əsrdə formalaşmışdır. Bu elmin «atası» haqlı olaraq 1817 – 1824-cü illərdə XIX əsrin böyük utopik sosialistlərindən biri hesab olunan Anri Sen Simonun şəxsi katibi işləmiş, fəlsəfədə pozitivizm cərəyanının banisi olan fransız mütəfəkkiri Ogüst Kont (1798-1857) hesab edilir. XIX əsrin 40-cı illərindən etibarən O.Kont öz tədqiqatlarında yeni termindən- Sosiologiyadan istifadə etməyə başladı. Həmin terminin məzmunu təbiidir ki, ötən 150 il ərzində xeyli dəyişmişdir. Çünki, cəmiyyət inkişaf etdikcə həyat dəyişdikdə onu öyrənən elm də inkişaf etməli və dəyişməlidir.
2	Sosioloji tədqiqatlarda əsas nəzəri prosedurlar Proqramda nəzəri (metodoloji) və metodiki (prosedur) bölmələri fərqləndirmək olar. Bunlardan birincisinə problemin qoyuluşundan tutmuş respondentlərin seçilməsinə qədər olan cəhətlər, ikincisinə isə məlumatların toplanması, işlənməsi və təhlili aiddir. Birinci bölmə sosioloqdan əsaslı nəzəri hazırlıq tələb edir. O, tədqiqat obyektini məntiqi təhlilə məruz qoymağı bacarmalıdır. Proqramın ikinci bölməsi ilkin sosial informasiyanın toplanması metodlarının səciyyəsinə müəyyən edir.
3	İctimai rəyin sosiologiyası Hələ ən qədim zamanlardan başlayaraq mütəfəkkirlər «ictimai rəy» anlayışını diqqət mərkəzində saxlayırlar. İctimai rəyin gücü, tarixi prosesin subyektlərinin fəaliyyətinə onun fəal təsiri heç kimdə şübhə doğurmur. Məsələn, İntibah dövrünün görkəmli mütəfəkkiri N.Makiavelli (1469-1527) özünün məşhur «Hökmdar» adlı əsərində bu fenomenin son dərəcə əhəmiyyətli xarakter daşdığını göstərmişdir. Lakin bizim hazırda nəzərdə tutduğumuz mənada bu anlayışa ingilis dövlət xadimi C.Solsberinin əsərlərində rast gəlinir. 1159-cu ildə Solsberinin çıxışlarının birində bu söz birləşməsi irəli sürüldükdən az sonra digər ölkələrə də keçərək ictimai fikrin mərkəzində dayanır. XVIII əsrin sonlarından etibarən isə ictimai rəy hamı tərəfindən qəbul edilən anlayışa çevrilir.

4	Cəmiyyət, sivilizasiya və sosial münasibətlər anlayışlarının qarşılıqlı əlaqəsi Geniş mənada cəmiyyət bəşəriyyət deməkdir, yəni onun yaranmasından bu günə qədər insan təbiətində gedən proseslər deməkdir. İnsanlar çoxmüddətli birliklər, kollektivlər yaratmasalar yaşaya bilməzlər. Bu geniş mənada cəmiyyət məkan və zaman anlayışında bütöv münasibətlərin sosial məcmusudur. <i>Cəmiyyət</i> – bir-biri ilə qarşılıqlı fəaliyyətdə olan insanların özləridirlər; <i>dövlət</i> – onları idarəedən hakimiyyət orqanıdır və nəhayət, <i>ölkə</i> - insanların yaşadığı, ümumi tarixi və mədəniyyəti olan müəyyən ərazidir. O.Kont hesab edirdi ki, cəmiyyət ümumiyyətlə insanları özünə məxsus qayda və bənzərinə görə formalaşdırır. İnkişafı əks etdirən proseslərin qanunauyğun nəticəsi olaraq sivilizasiya yaranmışdır. Sivilizasiya cəmiyyətin maddi və mədəni inkişafı nəticəsində yaranan ictimai inkişafın səviyyəsi və pillələrinin göstəricisidir. O, <i>latın sözü olub «civis»</i> - vətəndaş, <i>«civitas»</i> - cəmiyyət, <i>«civilis»</i> - mədəni, sivilizasiyalı deməkdir. Hər bir cəmiyyət ictimai münasibətlərin müəyyən tipi ilə səciyyələnir. İctimai münasibətlər yalnız cəmiyyətdə mövcud olan insanların sosial fəaliyyəti, yəni istehsalat, siyasət, mənəvi həyat və digər sahələrdəki fəaliyyəti prosesində meydana gələn xüsusi növ əlaqələr və qarşılıqlı təsirlərdir. Bu münasibətlər <i>ictimai münasibətlər</i> adlandırılır. Onlar böyük insan kütlələri, sosial qrupları və siniflərin qarşılıqlı təsirindən meydana gəlir.
5	Sosioloji tədqiqatların proqramı Sosioloji tədqiqatların hazırlanması bəzilərinin düşündükləri kimi anketin tərtibindən deyil, proqramın tərtibindən başlanır. Tədqiqat proqramının elmi surətdə tərtibi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki tədqiqatın nəticələri xeyli dərəcədə bu sənədin səviyyəsindən asılıdır. Proqram sosioloqun həyata keçirdiyi prosedurların (informasiyanın toplanması, işlənməsi və təhlili) nəzəri-metodoloji əsasını təşkil edir. Sosioloji tədqiqat proqramı özündə aşağıdakı cəhətləri birləşdirir: 1. Problemin, tədqiqat obyektinin və predmetinin müəyyən edilməsi. 2. Tədqiqatın xarakterinin, məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi. 3. Əsas anlayışların irəli sürülərək izahının verilməsi. 4. Əməli fərziyyələrin irəli sürülməsi. 5. Tədqiqatın strateji planının hazırlanması. 6. Respondentlərin seçilməsi planının tərtibi. 7. Məlumatların toplanması metodlarının təsviri. 8. Məlumatların təhlili sxeminin təsviri. Proqramda nəzəri (metodoloji) və metodiki (prosedur) bölmələri fərqləndirmək olar. Bunlardan birincisinə problemin qoyuluşundan tutmuş respondentlərin seçilməsinə qədər olan cəhətlər, ikincisinə isə məlumatların toplanması, işlənməsi və təhlili aiddir. Birinci bölmə sosioloqdan əsaslı nəzəri hazırlıq tələb edir. O, tədqiqat obyektini məntiqi

	təhlilə məruz qoymağı bacarmalıdır. Proqramın ikinci bölməsi ilkin sosial informasiyanın toplanması metodlarının səciyyəsinə müəyyən edir.
6	Qərbi Avropa ölkələrinə sosioloji fikir (Kont.Spenser, Şteyn və s.) Sosiologiya elminin banisi fəlsəfədə pozitivizm cərəyanının yaradıcılarından biri olan fransız filosofu <i>Ogüst Kont</i> (1798-1857) hesab edilir. İlk dəfə məhz O.Kont kapitalizm cəmiyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini öyrənmiş, onun mövcudluq və inkişaf qanunlarını formulə etmişdir. Kontun təlimi mövcudluq qanunlarını öyrənən <i>sosial statika</i> və hadisələrin inkişaf ardıcılığını şərh edən <i>sosial dinamika</i> adlı iki hissədən ibarət olub «<i>sosial fizika</i>» adlanırdı. Lakin 1839-cu ildə belçikalı statistik Ketlenin də həmin termindən istifadə etdiyi məlum olduqda Kont yeni termin – «<i>sosiologiya</i>» anlayışını irəli sürdü. Kontun ideyaları, cəmiyyətin bütöv sosial orqanizm kimi fəaliyyəti haqqında fikirləri ingilis filosofu <i>Herbert Spenser</i> (1820-1903) tərəfindən daha da inkişaf etdirilmişdir. Spenserin «Sintetik fəlsəfə sistemi», «Elmi, siyasi və fəlsəfi təcrübələr», «Əsas mənbələr» kimi əsərlərində cəmiyyət bioloji və sosial amillərin qarşılıqlı təsirində olan vahid sistem kimi qiymətləndirilir. Bu nəzəriyyəyə görə ictimai həyatın bütün tərəfləri üzvi surətdə bir-biri ilə bağlıdır və bu əlaqələrsiz fəaliyyət gösətərə bilməz. XIX əsrin ortalarında alman dilli ölkələrdə sosioloji ideyaların yayılmasında <i>Lüdviq fon Şteynin</i> (1815-1890) əsərlərinin mühüm rolu olmuşdur. Onun 1842-ci ildə nəşr olunmuş «Müasir Fransada sosializm və kommunizm» adlı əsəri Almaniyada sosioloji fikrin təməlini qoymuşdur. Alman sosioloqu Zombart (1863-1911) iddia edirdi ki, «Karl Marks sosializmə dair bütün ideyalarını məhz Lüdviq fon Şteyndən əxz etmişdir».
7	Sosioloji biliklərin səviyyəsi. Sosioloji biliklər sistemi mürəkkəb struktura malik olub ictimai gerçəkliyin tədqiqinin müxtəlif tiplərini və səviyyələrini əks etdirir. İctimai həyatın öyrənilməsinin nəzəri və tətbiqi (praktiki, əməli) aspektləri burada sıx vəhdətdə çıxış edir. Buna görə də ictimai həyatın müəyyən sahələrinin tədqiqi ilə məşğul olan ixtisaslaşmış sahələri və müxtəlif sosioloji nəzəriyyələri qeyd etmək zəruridir. Deməli sosiologiya sosial idrakın aşağıdakı səviyyələrini özündə birləşdirir: <u>ümumi nəzəriyyə</u>, <u>xüsusi nəzəriyyələr</u> və <u>konkret (empirik) tədqiqatlar</u>. İkinci və üçüncü səviyyələr çox vaxt «tətbiqi sosiologiya» anlayışı ilə qeyd edirlər. Bu səviyyələrdən hər biri ictimai həyatın öyrənilməsində özünəməxsus yanaşma üsuluna və metodlarına malikdirlər. Ümumi sosioloji nəzəriyyənin əsas vəzifəsi cəmiyyətin mövcudluğu və inkişafının ümumi qanunlarını tədqiq etməkdən ibarət olduğu halda, tətbiqi sosiologiyanın vəzifəsi həmin qanunların cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrində müxtəlif tarixi şəraitdə təzahür etmə formalarını və fəaliyyət mexanizmini öyrənməkdən ibarətdir. Ümumi sosioloji nəzəriyyə hər bir sosial hadisəyə bütöv <u>ictimai təmamiyyəti</u> kimi baxır. Onun həddləri daxilində xüsusi sosioloji nəzəriyyələr səviyyəsində konkretləşən sosial hadisələrin və proseslərin öyrənilməsinin əsas metodoloji şərtləri formalaşır. O, ayrı-ayrı sosial prosesləri və hadisələri sosial təmamiyyətlə uyğunlaşdırmağa və bununla da onları elmi şəkildə izah etməyə, əsil mənşələrini aşkara çıxarmağa, strukturunu və

	funksiyalarını müəyyən etməyə imkan verir.
8	Tətbiqi sosiologiyanın məqsəd və vəzifələri Sosiologiya elmi iki bərabər hissədən: nəzəri və tətbiqi hissələrdən ibarətdir. Nəzəri hissə problemlərin ümumiləşdirilməsi və elmi nəticələr çıxarılması ilə məşğul olduğu halda, tətbiqi hissə ictimai həyatın ən müxtəlif sahələrində sosiologiyanın köməyini təklif edir. Buna müvafiq olaraq sosioloji biliklərin səviyyəsi 3 yerə bölünür: ümumi sosioloji nəzəriyyələr, xüsusi nəzəriyyələr, empirik tədqiqatlar.
9	O.Kont sosiologiya elminin banisidir. Sosiologiyanın müstəqil elm sahəsi kimi meydana gəlməsi XIX əsrin birinci yarısına təsadüf edir. Bu elmin yaranması cəmiyyətdə kəskinləşən ictimai-siyasi mübarizə ilə bağlı olmuşdur. Yeni intellektual sintezə, insan və cəmiyyət haqqında realist təhlilə tələbat daim artırdı. Sosial hadisələri və prosesləri izah etmədən, ictimai həyatın müxtəlif tərəfləri barədə konkret empirik informasiya almadan, bir sözlə sosioloji realizm mövqeyində dayanmadan cəmiyyəti səmərəli idarə etmək mümkün deyildi. Sosiologiya elminin banisi fəlsəfədə pozitivizm cərəyanının yaradıcılarından biri olan fransız filosofu <i>Ogüst Kont</i> (1798-1857) hesab edilir. İlk dəfə məhz O.Kont kapitalizm cəmiyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini öyrənmiş, onun mövcudluq və inkişaf qanunlarını formülə etmişdir. Kontun təlimi mövcudluq qanunlarını öyrənən <i>sosial statika</i> və hadisələrin inkişaf ardıcılığını şərh edən <i>sosial dinamika</i> adlı iki hissədən ibarət olub «<i>sosial fizika</i>» adlanırdı. Lakin 1839-cu ildə belçikalı statistik Ketlenin də həmin termindən istifadə etdiyi məlum olduqda Kont yeni termin – «<i>sosiologiya</i>» anlayışını irəli sürdü. Kontun sosial-fəlsəfi baxışlarının mərkəzində özünün yazdığı kimi «bəşəriyyətin intellektual təkamülünün böyük əsas qanunu» dayanır. Bu qanuna görə insanların idrakı fəaliyyəti və ictimai şüuru aşağıdakı inkişaf mərhələlərindən keçmişdir: teoloji, metafizik və pozitiv. Birinci mərhələdə insan ağılı təbiətdə baş verən bütün hadisələri fəvqəltəbii qüvvələrlə, ikinci mərhələdə abstrakt anlayışlarla izah etdiyi halda, pozitiv mərhələdə insan öz mühakimələrində elmi müşahidələrə əsaslanır. Kont cəmiyyətin inkişafının qanunauyğun və mütərəqqi xarakter daşdığını göstərirdi. O, bunu sosial dinamika adlandırırdı. O.Kontun əsas xidməti bundadır ki, o cəmiyyətə bütöv sosial orqanizm kimi baxırdı.
10	XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində sosiologiya elminin inkişaf xüsusiyyətləri Sosiologiya elminin banisi fəlsəfədə pozitivizm cərəyanının yaradıcılarından biri olan fransız filosofu <i>Ogüst Kont</i> (1798-1857) hesab edilir. İlk dəfə məhz O.Kont kapitalizm cəmiyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini öyrənmiş, onun mövcudluq və inkişaf qanunlarını formülə etmişdir. Kontun təlimi mövcudluq qanunlarını öyrənən <i>sosial statika</i> və hadisələrin inkişaf ardıcılığını şərh edən <i>sosial dinamika</i> adlı iki hissədən ibarət olub «<i>sosial fizika</i>» adlanırdı. Lakin 1839-cu ildə belçikalı statistik

	Ketlenin də həmin termindən istifadə etdiyi məlum olduqda Kont yeni termin – «<i>sosiologiya</i>» anlayışını irəli sürdü. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində sosioloji pozitivizm cərəyanının ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi fransız sosioloqu <i>Emil Dyürkheyim</i> (1858-1917) çıxış edir. Kontun və Spenserin sosioloji baxışlarını daha da inkişaf etdirən Dyürkheymin fikrincə bütöv sosial orqanizmin elementləri öz aralarında harmonik əlaqələr yaratmaqla tamı qoruyub saxlamağa borcludurlar. Dyürkheyim <i>sosiologizm</i> cərəyanının banisidir. Özünün «Sosiologiyanın metodu» adlı əsərində Dyürkheyim sosiologiyanın predmetinin fərdlərin iradəsindən asılı olmayaraq mövcud olan və onlara təsir göstərən <i>sosial faktlardan</i> ibarət olduğunu iddia edirdi. İtaliyada XIX yüzilliyin sonundan etibarən sosiologiyanın inkişafı <i>Vilfredo Paretonun</i> (1848-1923) və <i>Qaetano Moskanın</i> (1858-1914) adları ilə bağlıdır. V.Pareto sosial hadisələrə qiymət verərkən, həm sosioloq və həm də iqtisadçı kimi təbii - elmi baxışlara əsaslanırdı. Onu cəmiyyət həyatında daim təkrarlanan və ayrı-ayrı mənəvi sərvətlərdən asılı olmayaraq təhlil edilə bilən sosial faktlar maraqlandırırırdı. O, hər cür nəzəri tarixi yalana və ya özünü aldatmağa əsaslanan ideologiya kimi rədd edirdi. Paretonun fikrincə, tarix siyasi elitaların hakimiyyət uğrunda mübarizə meydanıdır. İnsanlar yalnız şərti olaraq sosial mövcudat kimi nəzərdən keçirilə bilərlər, əslində isə onlar təbiətin ümumi qanunları əsasında inkişaf edirlər. 2600 paraqrafdan ibarət olan «Ümumi sosiologiyaya dair traktat» əsərində Pareto müəyyən mənada sosial mexanikanı inkişaf etdirir. O, insan fəallığını iki əsas tipə: məntiqi və qeyri-məntiqi fəaliyyətə bölür. Real həyatda isə bu iki tip qarışıq şəkildə çıxış edir. Paretonun fikrincə, insanların əksəriyyətinin gündəlik fəaliyyətini məhz hisslər müəyyən edir. Pareto həm burjua demokratiyasının ideallarına, həm də marksizm nəzəriyyəsinin müddəalarına etinasızlıqla yanaşırdı.
11	Fenomenoloji sosiologiya nəzəriyyəsi və onun mahiyyəti <i>Fenomenoloji sosiologiya</i> nəzəriyyəsinin nümayəndələri P.Berger, A.Şyuts, T.Lukmann belə hesab edirlər ki, dünyanın dərk edilməsi, konkret faktların qəbul edilməsi insanın bu və ya digər hadisələrə necə qiymət verməsindən asılıdır. Şəraitə, hadisələrə qiymətvermə isə onun həyat təcrübəsi ilə müəyyən olunur. Avstriya sosioloqu A.Şyutsun fikrincə, sərvətlər və mənalar arasındakı fərqlər sosiallaşmanın spesifikasiyası ilə şərtlənir və fərdin hansı mədəniyyətə, sosial təbəqəyə, peşə qrupuna aid olmasından asılıdır.
12	Sosiologiyanın funksiyaları Başqa elm sahələrində olduğu kimi, sosiologiya elmi də bir sıra funksiyaları yerinə yetirir. Hər şeydən əvvəl o sosial inkişafın obyektiv qanunauyğunluqları barədə dəqiq bilik verir. Bu sosiologiyanın <u>idrakı</u> funksiyasıdır. İkincisi, sosiologiya ictimai həyatın müxtəlif sahələrinin inkişafı prosesinin idarə olunmasına kömək üçün təkliflər irəli sürür ki, bu da onun <u>praktiki</u> funksiyasıdır. <u>Üçüncüsü</u>, o kütlələrin ideya tərbiyəsi işinə xidmət edir ki, bu da <u>onun ideoloji</u> funksiyasıdır. <i>İdrakı funksiya</i>. Bu funksiya bir neçə aspektdə həyata keçir. Birincisi, sosiologiya tədqiqatçını cəmiyyətin inkişafı və bu inkişafın

qanunauyğunluqları haqqında biliklərlə silahlandırır, bu inkişafın mənbələrini və proseslər mexanizmini aşkara çıxarır.

İkincisi, sosial hadisələrin və proseslərin obyektiv qanunauyğunluqlarını açıb göstərməklə sosiologiya istər bütövlükdə cəmiyyətin, istərsə də onun ayrı-ayrı tərəflərinin və sahələrinin gələcək inkişafı perspektivlərini başa düşməyə imkan verir.

Üçüncüsü, sosial qanunlar qanun-meyl kimi həyata keçirilir. Konkret sosioloji tədqiqatların vəzifəsi adamların ictimai fəaliyyətində sosial qrupların, şəxsiyyətin, peşə qrupunun və cəmiyyətin mənafeələrinin maksimum uzlaşmasına imkan verən konkret formanı müəyyən etməkdir.

Dördüncüsü, sosiologiya sosioloji və digər sosial tədqiqatlarda idrakı fəaliyyətin nəzəri təhlilini verməli, sosial idrakın nəzəriyyəsinə və metodologiyasını işləyib hazırlamalıdır. Sosiologiya elminin idrakı funksiyası imkan verir ki, sosial proseslərin təhlili əsasında cəmiyyətin maddi, mənəvi yaxud siyasi həyat sferalarının inkişafına xidmət edən proqnozlar irəli sürmək mümkün olsun.

Praktiki funksiya. Sosiologiya elminin bu funksiyası onun idrakı funksiyası ilə sıx əlaqədardır. O, qabaqcadan görmə momentini özündə birləşdirən elmi idrakın təbiətindən doğur. Cəmiyyətin və onun ayrı-ayrı tərəflərinin hazırkı vəziyyətinin təhlilinə əsaslanaraq sosiologiya cəmiyyətin yaxın və uzaq gələcək inkişaf perspektivlərini aşkara çıxarmalıdır.

İctimai münasibətlərin hazırkı vəziyyətini tədqiq etməklə sosiologiya buna nail olur ki, insanlar öz ictimai münasibətlərini nəzarət altına ala və ictimai tərəqqinin obyektiv tələbatına müvafiq olaraq onları tənzimləyə bilsinlər.

İctimai inkişafın qanunauyğunluqları və meyllərinin dərinədən dərk edilməsinə əsaslanan proqnozlaşdırma cəmiyyətin elmi idarə olunmasının başlıca şərtini təşkil edir. Proqnozlaşdırmanı praktika ilə uzlaşdırdıqda uzun müddətli sosial proqnozlaşdırma program, qısamüddətli isə plan kimi təfsir edilə bilər. Cari sosial proqnozlaşdırma isə plana düzəlişlər verilməsini, yəni onda vaxtında dəyişikliklər aparılmasını nəzərdə tutur.

İdeoloji funksiya. Elmi-idrakı və praktiki funksiyalarla yanaşı sosiologiya elmi eyni zamanda mühüm ideoloji funksiyanı da yerinə yetirir. 1974 – cü ildə Toronto şəhərində keçirilən VIII Ümumdünya Sosiologiya konqresində məşhur Qərbi Almaniya sosioloqu Renata Maynts «Sosiologiya: mənəvi sərvətlərdən azadlıq və siyasi təkliflər problemi» adlı məruzəsində qeyd edirdi ki, «sosiologiyanın ən aktual vəzifələrindən biri siyasətə öz münasibətini müəyyən etməkdir. Axı sosiologiya çox vaxt siyasi qərarlar qəbul edilməsi üçün baza rolunu oynayır və buna görə də o da bu mənada siyasətdir»¹. Məşhur amerikan alimi Rayt Millz isə «Sosioloji təxəyyül» adlı kitabında ürək ağrısı ilə yazır ki, ABŞ-da sosiologiya generalların, həbsxana rəislərinin, biznesmenlərin xidmətçisinə çevrilmişdir.² Sosiologiya zəhmətkeşlərin siyasi şüur səviyyəsinin yüksəldilməsində, onlarda fəal həyat mövqeyi tərbiyə edilməsində, onların

¹ «Социологические исследования» журналы. 1974, №2, с.180.

² Рабочая книга социолога. М., 1977, с. 39.

	sosial fəallıqlarının gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Sadəcə olaraq sosioloji sorğuda iştirakın özü belə adamlarda ictimai məsələlərə marağın yüksəlməsinə, onların sosial fəallıqlarının artmasına səbəb olur. İdeoloji funksiya, hər şeydən əvvəl təbii-tarixi prosesin dərk olunmasına və cəmiyyətin inkişafının məqsədlərinin müəyyən edilməsinə xidmət göstərir, ikincisi, digər konsepsiyalara qarşı elmi və ideoloji mübarizəni nəzərdə tutur; üçüncüsü əhali arasında düzgün elmi ideologiyanın yayılması işinə xidmət edir; nəhayət, dördüncüsü yüksək səviyyəli mütəxəssislərin hazırlanması və onların elmi ideologiyanı mənimsəməsi işini həyata keçirir.
13	“Münaqişələrin sosiologiyası” cərəyanının mahiyyəti Darendorf cəmiyyətdə münaqişə probleminə xüsusi diqqət yetirirlər. Münaqişələrə təsir göstərmək, onu nizamlamaq mümkündür. Sosial münaqişənin əsas funksiyaları isə aşağıdakılardır: ➤ Sosial strukturun integrasiyası; ➤ Qruplar daxilində həmrəyliyin qorunub saxlanması; ➤ İnsanlararası münasibətlərin möhkəmlənməsi; ➤ Sosial dəyişikliklərin idarə olunması. Son 10-15 ildə münaqişələrin sosiologiyasına maraq xeyli artmışdır. Dünyanın müxtəlif ölkələrində və regionlarında baş verən müxtəlif tipli münaqişələr məsələyə elmi yanaşma tələb edir.
14	“Simvolik interaksionizm” cərəyanının mahiyyəti. <i>Simvolik interaksionizm</i> müasir Qərb sosiologiyasında ən çox diqqəti cəlb edən cərəyanlardan biridir. Onun banisi, amerikan psixoloqu və sosioloqu C.Mid (1863-1931) Darwinin ardınca insanın təkamülü nəzəriyyəsini yaratmağa cəhd göstərir. Midin fikrincə, insan fəaliyyətinin səciyyəvi cəhəti simvolların istifadə olunmasıdır. O, sosial hərəkətin iki formasını və ya pilləsini göstərir: jestlər vasitəsi ilə ünsiyyət və simvolların vasitəsi ilə ünsiyyət. Sonuncunu o, funksional və antropoloji baxımlardan izah edir. Funksional izah etibarlı instinktlərə malik olmadıqları üçün insanların davranışını uzlaşdırmaq zərurəti ilə bağlıdır. Antropoloji izah isə, insanların ünsiyyəti asanlaşdırmaq üçün simvollar yaradaraq onlardan istifadə etmələrini nəzərdə tutur.
15	ABŞ sosioloqlarının sosioloji fikrin inkişafında rolu (R.M.Makayver, R.K.Merton, T.Parsons, P.A.Sorokin, N.Smelzer). XX yüzilliyin əvvəllərindən etibarən sosiologiya elminin inkişaf mərkəzi ABŞ universitetlərinə keçir. Buna görə də müxtəlif problemlər üzərində elmi tədqiqatlar aparan alimlər içərisindən biz bəzilərinin yaradıcılığının öyrənilməsinə zəruri hesab edirik. Xüsusən amerikan sosioloqlarından Robert Morison Mak -Ayver (1882-1970), Robert Kinq Merton (1910-1987), Talkott Parsonsun (1902-1973) və Pitirim Sorokinin(1889-1968) baxışları böyük elmi maraq doğurur. <i>R.M.Mak–Ayver</i> 1915-1927-ci illərdə Kanadanın Toronto universitetində siyasi elmlər professoru vəzifəsində çalışmışdır. Daha sonra Nyu-Yorkun Kolumbiya universitetinə dəvət alan Mak-Ayver burada əsasən dövlətin və istehsalın sosiologiyası ilə məşğul olmuşdur. O, 1940-cı ildə Amerika Sosiologiya Cəmiyyətinin 30-cu prezidenti seçilmişdir. Mak-

	Ayverin sosiologiyasında <i>morfologiya</i> və <i>etiologiya</i> adlı təlimlər xüsusi yer tutur. Morfologiyayı o, sosial formalar haqqında, etiologiyayı isə, sosial səbəblər haqqında təlim kimi nəzərdən keçirirdi. Onun fikrincə, hər bir sosial fakt müəyyən formaya, həmçinin onu doğuran, meydana gətirən və inkişaf etdirən səbəbə malikdir. Sosiologiya elminin başlıca və əsas məqsədi sosial faktların mahiyyətinə varmaqdan, onların səbəblərini və formalarını aşkara çıxarmaqdan ibarətdir. <i>Robert Kinq Mertonu</i> sosioloq kimi məşhurlaşdıran XX yüzilliyin 30-cu illərində bürokratik struktur və şəxsiyyət problemini tədqiq etməsi olmuşdur. Xüsusən o, bürokratik struktur daxilində münasibət, sosial fəaliyyətin sosial-psixoloji əsasda ortaya çıxardığı gözlənilməz nəticələr probleminin təhlilinə daha çox diqqət yetirmişdir. O, bunu çoxlu sayda mənafelərin və iradələrin qarşılıqlı mübarizəsi ilə əlaqələndirirdi. Bundan əlavə Merton elmin sosioloji tədqiqi problemi ilə də məşğul olmuşdur. <i>Talkott Parsons</i> əvvəlcə təbiət elmlərini öyrənirdi və həkim olmaq fikrində idi. Lakin 1924-cü ildə o, fikrini dəyişərək London İqtisadiyyat Məktəbinə daxil olur. Daha sonra Parsons Almaniyanın Heydelberq Universitetində «M.Veber və V.Zombartın kapitalizm anlayışı haqqında» mövzusunda dissertasiya müdafiə etdi. 1944-cü ildən etibarən Harvard Universitetində çalışmışdır. O, 1949-cu ildə Amerika Sosiologiya Cəmiyyətinin 31-ci prezidenti seçilmişdir. Sosiologiya elminin inkişafında XX yüzilliyin əvvəllərində Sankt-Peterburq Universitetinin professoru, milliyyətçə maddə olan <i>P.A.Sorokin</i> böyük xidmətləri olmuşdur. 1922-ci ildə əvvəlcə Avropaya mühacirətə gedən alim 1923-cü ildə ABŞ-a köçmüşdür. Onun əsas əsərləri aşağıdakılardır: «İnqilabın sosiologiyası», «Müasir sosioloji nəzəriyyələr», «Sosial və mədəni mobillik», dörd cildədən ibarət olan «Sosial və mədəni dinamika», «İnsan, sivilizasiya, cəmiyyət» və s. Amerika sosiologiyasının gənc nəslinin nümayəndələri olan <i>T.Mur</i> və <i>N.Smelzer</i> sosial sistemdə baş verən dəyişiklikləri sosial dəyişikliklərlə bağlayırlar. Onlar hesab edirlər ki, məhz K.Marks sosial dəyişikliklər nəzəriyyəsinin banisidir. Smelzer özünün «İqtisadi həyatın sosiologiyası» əsərində iqtisadiyyatı sosial proseslərin dinamikasına həlledici təsir göstərən amil hesab edir. Smelzerin fikrincə, tarixin sosial-iqtisadi inkişafının əsas problemlərinin əsil elmi izahı K.Marksa və M.Veberə məxsusdur.
16	XX əsr ABŞ sosiologiyası və onun mahiyyəti XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq sosiologiyada milli məktəblərin spesifikasiyası özünü göstərməyə başlayır. Bu, onların formalaşması xüsusiyyətləri ilə bağlı idi. Məsələn, Fransada sosiologiya tarixi-fəlsəfi ənənələrdən, Almaniyada isə fəlsəfi-iqtisadi köklərdən, İtaliyada siyasi elmlərdən, İngiltərədə idarəetmədən ayrılaraq tam müstəqillik əldə edir. Bu dövr həmçinin sosioloji tədqiqatlar mərkəzinin Avropadan ABŞ-a keçməsi ilə səciyyələnir. 1905-ci ildə ABŞ-da Sosiologiya cəmiyyəti təşkil olunduqdan sonra çox qısa müddət ərzində bu elm geniş inkişaf yoluna qədəm qoydu. Hazırda ABŞ-ın bütün universitetlərində və kolleclərində bu fənn geniş tədris olunur.

	Amerikada sosiologiyaya dair 300-dən çox jurnal nəşr olunur. Müasir sosiologiyanın ən görkəmli nümayəndələrinin böyük əksəriyyəti ABŞ universitetlərində çalışır. XX əsr amerikan sosiologiyasının aşağıdakı görkəmli nümayəndələri vardır: <i>A. İnkels, C.Devis, T.Milz, P.Braun, M.Trou, A.Koen, E.Şillz, R.Mak-Ayver, R.K.Merton, T.Parsons</i> və s.
17	Cəmiyyət sosioloji kateqoriya kimi. <i>Cəmiyyət sosioloji kateqoriya kimi</i> - insanların birgə yaşamasını həyata keçirən bütöv təşkilatdır. O, müəyyən məkan və zaman sərhədləri olan özünəməxsus orqanizm və sistemdir. Cəmiyyət insanların birgə fəaliyyətinin tarixən yaranmış formalarının məcmusudur. Cəmiyyətin bərqərar olması mürəkkəb və uzun sürən prosesdir. O, bir neçə milyon il sürüb və bu proses bir neçə on min il bundan əvvəl başa çatıb. Marksizm nəzəriyyəsinə görə cəmiyyət iqtisadi, sosial, siyasi və ideoloji münasibətlərin vahid sistemidir və burada əsas rolu səbəb və nəticə əlaqələri oynayır. Hər bir cəmiyyətin özəyi (elementi) insandır. İnsanlar qohumluq, təsərrüfat, etnik, dini, siyasi və digər əlaqələr əsasında birləşirlər. K.Marksın fikrincə, cəmiyyət insanların birgə fəaliyyəti və ünsiyyətinin məhsuludur, onun yaranmasının vacib ünsürü – əmək olmuşdur. Cəmiyyətin maddi yaradıcıları insanlardır, həmçinin onların birgə fəaliyyətidir, çünki insanlar çoxmüddətli kollektivlər yaratmasalar yaşaya bilməzlər. Bu ünsüyyətin zəruriliyi prosesi cəmiyyətin formalaşmasına təkan vermişdir.
18	Sosiologiyada “fəaliyyət nəzəriyyəsi” və onun mahiyyəti <i>Sosial fəaliyyət nəzəriyyəsinin</i> meydana gəlməsi amerikalı tədqiqatçı C.Homansın (1910-1989) adı ilə bağlıdır. O, empirik sosial elmin vəzifəsini hadisələr arasında əlaqələrin təsviri və izahında görürdü. Homansın fikrincə, təsvir yalnız müşahidə olunan əlaqə və münasibətlərin ümumiləşdirilməsi sayəsində mümkündür. O, bu cür ümumiləşdirilmələri fərziyyələr adlandırır. Sosial hadisələri izah etməni Homans yalnız psixologiya ilə bağlayır. Onun fikrincə, sosial fəaliyyətin qanunauyğunluqlarını dərk etmək sosiologiyanın başlıca vəzifəsini həll etmək deməkdir.
19	Sosioloji tədqiqatların təşkili və aparılması Sosioloji tədqiqatların təşkili və aparılması dörd əsas mərhələdən keçir: <i>Birinci mərhələ</i> tədqiqata hazırlığı nəzərdə tutur. Buraya məqsədin, proqramın, planın düşünülməsi, tədqiqat müddətinin, informasiyanın təhlil edilməsi üsullarının müəyyən edilməsi və s. daxildir. <i>İkinci mərhələ</i> ilkin sosioloji məlumatların toplanması prosesindən ibarətdir. Buraya müxtəlif mənbələrdən toplanmış məlumatlar (sənədlərdən çıxarışlar, tədqiqatçının qeydləri, rəyi, soruşulanlardan bəzilərinin fikirləri

	və s.) aiddir. <u>Üçüncü mərhələ</u> sosioloji tədqiqatların (anket sorğusu, müsahibə, kontent-analiz və s.) gedişi prosesində toplanmış məlumatların EHM-də işlənmə üçün proqramın hazırlanması və EHM-də işlənməsini nəzərdə tutur. <u>Dördüncü</u>, sonuncu mərhələ işlənmiş materialın təhlili, tədqiqatın yekunlarına həsr olunmuş hesabatın tərtibi, sifarişçi, yaxud idarəetmə subyekti üçün nəticələrin və təkliflərin hazırlanması mərhələsidir. Sosioloji tədqiqatın növləri qoyulan məqsəd və vəzifələrin xarakteri ilə, sosial proseslərin təhlilinin dərinliyi və s. ilə müəyyən olunur. Buna müvafiq olaraq sosioloji tədqiqatların üç əsas növünü fərqləndirirlər: <u>axtarış</u>, <u>təsviri</u> və <u>analitik</u>.
20	T.Parsons cəmiyyət tipləri haqqında Parsonsun fikrincə, cəmiyyətin inkişafı təkamül xarakteri daşıyır. O, üç cəmiyyət tipi göstərir: ▪ <i>Primitiv</i>, burada differensiasiya güclüdür, cəmiyyətin ölkələr, dövlətlərə, xalqlara parçalanması baş verir; ▪ <i>Ara cəmiyyət</i> tipi. Bu tip yazının, sosial təbəqələşmənin meydana gəlməsi və mədəniyyətin müstəqil fəaliyyət sahəsinə çevrilməsi ilə əlamətdardır; ▪ <i>Müasir</i>, bu tipin xarakterik cəhəti hüquqi sistemin dini sistemdən ayrılmasından, inzibati bürokratiyanın, bazar iqtisadiyyatının və demokratik seçki sisteminin formalaşmasından ibarətdir. T.Parsons 1937-ci ildə nəşr etdirdiyi «Sosial fəaliyyətin strukturu» adlı əsərində irəli sürdüyü təfəkkür üsulunun struktur və funksional aspektləri arasındakı fərqləri göstərmişdir. Onun fikrincə, struktur gec dəyişən moment olub sabitliyi təmin edir, funksiya isə əksinə olaraq dinamikliyi, mütəhərrikliyi əks etdirərək hadisələrin mahiyyətinə varmağa, onların məzmunu və xarakterinin aşkara çıxarılmasına imkan verir.
21	Sosiologiya elminin tədqiqat metodları Sosioloji tədqiqatların aparılması müəyyən metodlardan istifadə olunmasını tələb edir. Həmin metodlar aşağıdakılardan ibarətdir: sənədlərin təhlil edilməsi, müşahidə və sorğu. Sənədlərin təhlili sosioloji tədqiqatlar üçün zəruri olan məlumatların əldə olunmasına kömək edir. Çünki, həmin sənədlər bu və ya digər dərəcədə sosial prosesləri və hadisələri əks etdirirlər. Sosioloq tədqiqat obyektinə aid olan sənədləri öyrənməklə elmi problemi düzgün formulə edə, elmi fərziyyələr irəli sürə bilər. Sənədləri təhlil edərkən əldə olunan məlumatların etibarlılığına, düzgünlüyünə və dəqiqliyinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Sosioloji tədqiqatlarda müşahidə metodu sosial gerçəkliyin bilavasitə, məqsədyönlü, planlı və şüurlu şəkildə təşkil edilmiş inikasına xidmət edir. Əvvəlcədən tərtib edilmiş proqram əsasında müşahidə vahidlərində (fərdlər, qruplar) baş verən dəyişikliklər sistemli şəkildə təsvir olunur. Tədqiqatın xarakteri və məqsədindən asılı olaraq müşahidə açıq və gizli şəkildə aparıla bilər.

	Seçmə yolu ilə sorğu aparılması. Sorğu metodu əhalinin müxtəlif təbəqələrinin bu və ya digər konkret məsələyə münasibətini öyrənmək məqsədi ilə anket (yazılı), yaxud telefon (şifahi) vasitəsi ilə sorğu keçirilməsini nəzərdə tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, anket sorğusu sosiologiyada ən geniş yayılmış və səmərəli fəaliyyət növüdür. Sosioloji informasiyanın demək olar ki, 80 faizə qədər onun köməyi ilə toplanır. Elmi cəhətdən düzgün təşkil olunmuş anketin köməyi ilə sosioloq adamların əmək, davranış, istirahət və s. motivlərini müəyyən edə , proqnozlar verə bilər. Sosiologiya elmi digər ictimai elmlərlə sıx qarşılıqlı əlaqədə inkişaf edir. Psixologiya, fəlsəfə, hüquq, tarix, iqtisadiyyat və s. elmlərin verdiyi məlumatlar sosioloji tədqiqatları daha məqsədyönlü və məzmunlu edir.
22	T.Parsons və onun “struktur-funksional təhlil” nəzəriyyəsinin mahiyyəti <u>Struktur-funksional təhlil</u> anlayışı iki mənada işlənir: 1.Sistemdə baş verən dəyişiklikləri onun elementlərində baş verən dəyişikliklərlə əlaqədə götürən metod kimi; 2. Əsaslı amerikan sosioloqu T.Parsons (1902-1979) tərəfindən qoyulmuş sosioloji məktəbin adı kimi. T.Parsons tarazlıq (müvazinət) kateqoriyasını ön plana çəkərək iddia edir ki, cəmiyyət yalnız tarazlığa əsaslanmaqla özünü qoruyub saxlaya bilər. Buna görə də sosiologiyanın vəzifəsi – cəmiyyətdə sabitliyin (tarazlığın) qorunub saxlanması üçün təkliflər verməkdir. Parsonsun fikrincə, istər cəmiyyət, istər istehsal vahidi və istərsə də ayrılıqda götürülmüş fərd aşağıdakı əsas problemləri həll etmədən mövcud ola bilməz: - ətraf mühitə uyğunlaşma (adaptasiya); - məqsədlərin müəyyən edilməsi və onların əldə olunması üçün bütün imkanların səfərbər edilməsi; - daxili vəhdətin və nizamın qorunması (inteqrasiya); - daxili sabitliyin, müvazinətin, sistemin özünəuyğunluğunun təmin edilməsi (latentlik – nümunənin qorunub saxlanması).
23	Sosioloji tədqiqatların əsas növləri Sosioloji tədqiqatın növləri qoyulan məqsəd və vəzifələrin xarakteri ilə, sosial proseslərin təhlilinin dərinliyi və s. ilə müəyyən olunur. Buna müvafiq olaraq sosioloji tədqiqatların üç əsas növünü fərqləndirirlər: <u>axtarış</u>, <u>təsviri</u> və <u>analitik</u>. 1. <u>Axtarış</u> sosioloji tədqiqatların ən sadə növü olub ən məhdud dairəli vəzifələrin həlli yollarının toplanmasına yönəlmişdir. O, adətən 20-100 nəfəri əhatə edən anket sorğusunu nəzərdə tutur. Axtarış tədqiqatı zamanı əsasən problemin dərinindən öyrənilməsi baş verir. Bu işin gedişi zamanı məqsədlər dəqiqləşdirilir, fərziyyələr irəli sürülür, vəzifələr formulə edilir. Bu tədqiqat o zaman aparılır ki, problem ya az öyrənilmişdir, ya da ki, ümumiyyətlə tədqiq olunmamışdır. Axtarış tədqiqatı operativ

	sosial məlumatın əldə olunmasına imkan verir. 2. <u>Təsviri tədqiqatlar</u> sosioloji təhlilin daha mürəkkəb növü kimi çıxış edir. Onun köməyi ilə öyrənilən sosial obyekt haqqında bütöv təsəvvür yaradan empirik məlumatlar əldə olunur. Bu cür tədqiqatlar o zaman aparılır ki, təhlil obyektini böyük səciyyələrin məcmusu olub müxtəlif peşədən, yaş qrupundan, peşə səviyyəsindən olan insanları birləşdirən kollektiv olsun. Bu tədqiqat zamanı empirik məlumatların toplanmasında bir və ya bir neçə metodun köməyindən istifadə olunur. Bir neçə metoddan istifadə sayəsində əldə olunan məlumatlar daha dolğun və düzgün olur, daha dərin elmi nəticələr əldə olunması və əsaslandırılmış təkliflər irəli sürülməsi üçün imkan yaranır. 3. <u>Analitik tədqiqatlar</u> sosioloji tədqiqatların ən ciddi növü hesab olunur. O, təkcə öyrənilən hadisə və proseslərin elementlərinin təsviri ilə kifayətlənməyərək həmçinin onların əsasında dayanan səbəbləri də aşkara çıxarmağa imkan verir. Təsviri tədqiqatlar öyrənilən hadisənin səciyyəvi cəhətləri arasında əlaqəni axtardığı halda analitik tədqiqatlar bu əlaqələrin səbəblərini aşkara çıxarmağa yönəlmişdir. Analitik tədqiqatlar bu və ya digər sosial hadisəni şərtləndirən çoxlu amillərin məcmusunu öyrənir. Adətən bu amilləri əsas və qeyri-əsas, daimi və müvəqqəti, nəzarət olunan və nəzarətdən kənar və s. adlandırırlar. Analitik tədqiqatlar kompleks xarakter daşıyır və özündən əvvəlki tədqiqat növlərinin məntiqi yekunu kimi çıxış edir.
24	Cəmiyyətin tarixi tipləri və onların təsnifatı Hal-hazırda sosiologiya elmində cəmiyyətin tarixi tipləri dörd növə bölünür: 1. <i>Ovçuluqla, yığıcılıqla məşğul olan cəmiyyət tipi.</i> Onun səciyyəvi cəhəti təbiətlə vəhdətdə olmaqdır. Məsələn, Cənubi - Qərbi Afrikada buşmenlər, Mərkəzi Avstraliyada – aborigenlər. Onlar köçəri həyat sürərək, ovçuluqla, giləmeyvə yığıcılığı ilə məşğuldurlar. Onların olduqca primitiv əmək alətləri vardır, öz əmlaklarını özləri ilə gəzdirirlər. Sosial həyatları qohumluq əlaqələri əsasında qurulur. Belə bir cəmiyyətdə siyasi sistem mövcud deyildir, cəmiyyət isə ağsaqqallar tərəfindən idarə olunur. 2. <i>Bağcılıq cəmiyyəti</i> – ilk dəfə olaraq Yaxın Şərqdə təxminən eramızdan əvvəl 4 min il əvvəl yaranmışdır (Babilistan). Getdikcə insanların davranış üsulu dəyişilir və bu tipli cəmiyyətlər Çindən Avropaya qədər yayılmışlar. Müasir dövrdə onlar əsasən Afrikada, Saharanın cənubunda qalmaqdadırlar. Bu cəmiyyətlər izafi dəyər əldə etmirlər, burada yüksək keyfiyyətli kənd təsərrüfatı sistemi yaradıla bilməz. 3. <i>Aqrar cəmiyyətlər.</i> Bu cəmiyyətlər Qədim Misirdə eramızdan əvvəl birinci minillikdə yaranmışdır. Burada işçi qüvvəsi kimi heyvanlardan istifadə edilmişdir. Bu da kənd təsərrüfatının məhsuldarlığını artırmış və bu kimi cəmiyyətlər kənd əhalisinin tələb olunandan artıq məhsul əldə etməsinə şərait yaratmışdır. Kənd təsərrüfatında izafi dəyərin əmələ gəlməsi

	şəhərlərin, sənətkarlığın və ticarətin yaranmasına təkan verdi. Aqrar cəmiyyəti əsasında dövlət, özünün bürokratik aparatı və ordusu ilə meydana gəldi, ilk pul sistemi yarandı, yazı kəşf edildi, ticarət genişləndi. Aqrar cəmiyyəti şəraitində, cəmiyyətin siyasi təşkilində daha mürəkkəb formaların yaranması baş verdi. Qan qohumluğu əlaqələri cəmiyyətdə yeni sosial struktur ilə tədricən əvəz edildi, lakin siyasi həyatda onlar bu gün də vacib rol oynayırlar. Burada mühüm mülki və hərbi vəzifələr irsən atadan oğula keçirdi. Lakin aqrar cəmiyyətlərdə əsas istehsal vahidini daim ailə təşkil edirdi. 4. <i>Sənaye cəmiyyəti.</i> Bu tipli cəmiyyətlər İngiltərədə XVIII əsrin sonunda sənayeləşmə prosesinin təsiri nəticəsində yaranmışlar. Bu proses göstərdi ki, cəmiyyətin mövcud olduğu müddət ərzində məhsuldar qüvvələr yüksək inkişafa çatmışlar və maşınlı istehsalın meydana gəlməsi üçün şərait hazırlanmışdır. O zaman İngiltərədə birinci sənaye inqilabı baş vermişdir və burada başlanan sənaye çevrilişi XIX əsrdə digər Avropa ölkələrinə, Şimali Amerikaya yayılır. Müasir qabaqcıl sənaye cəmiyyətləri Şimali Amerikada, Avropada, Şərqi Asiyanın Yaponiya, Tayvan, Honkonq, Cənubi Koreya kimi ölkələrində XX əsrdə yaranmışlar. Digər ölkələrdə sənayeləşmə prosesi bu gün də getməkdədir.
25	İctimai rəyin formalaşmasında KİV-in yeri və rolu İctimai rəyin təşəkkülündə və formalaşmasında cəmiyyət həyatının ayrılmaz elementlərindən birinə çevrilmiş olan kütləvi informasiya vasitələri, yəni mətbuat, radio, televiziya, kino və s. çox böyük rola malikdir. Onların sosial rolu hər şeydən əvvəl bununla müəyyən olunur ki, şəxsiyyətin inkişafı və formalaşmasının bütün mərhələlərində iştirak edirlər. Hələ XIX əsrdə KİV-in yalnız mətbuat forması geniş yayıldığı bir vaxtda bu ictimai fenomenin əhəmiyyəti marksizm klassikləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Onların fikrincə mətbuat ictimai rəyi formalaşdıran çox kəskin bir silah olduğu üçün siniflər arasındakı mübarizədə geniş istifadə olunur. Buna görə də hər bir partiya, xüsusən də fəhlə partiyası özünün gündəlik qəzetini yaratmalıdır ki, düşməni ilə bərabər mübarizə apara bilsin. Müasir dövrdə hər bir partiya siyasi mübarizə səhnəsinə atılarkən məhz öz işini mətbuat orqanının yaradılmasından başlayır. Bundan başqa müxtəlif hərəkatlar və təşkilatlar, dövlət orqanları və idarələri də öz mətbuat orqanları vasitəsi ilə daha səmərəli fəaliyyət göstərirlər. Kütləvi informasiya vasitələri sistemi sosial institut olub informasiyanın toplanması, işlənməsi və geniş miqyasda yayılmasına, kütlələrin şüuruna sirayət etməsi işinə xidmət edir. KİV-in sosiologiyasının predmeti onun elementlərinin insanların şüurunun formalaşmasına və sosial davranışına ideoloji təsirinin qanunauyğunluqlarını öyrənməkdir. 1935-çi ildə C. Gellap tərəfindən yaradılmış olan Amerika İctimai Rəy İnstitutu müntəzəm olaraq əhali arasında daxili və beynəlxalq problemlər üzrə rəy sorqusu keçirir. Bu institutun gəldiyi qənaətə görə dünyanın əksər ölkələrində insanlar KİV –in sözünə inanır və etibar edirlər. Çünki öz strukturuna görə monist olan ictimai rəy yalnız KİV –in köməyi sayəsində plyuralist xarakter ala bilər. Xüsusən son illərdə İNTERNET şəbəkəsinin daha da genişlənməsi və görünməmiş dərəcədə ünsiyyət sərhədlərini aradan

	qaldırması KİV-nın səmərəliliyini artırmış və fikir mübadiləsini daha da asanlaşdırmışdır.
--	--

